

Council of Europe
European Commission

Conseil de l'Europe
Commission européenne

Zajednički projekat "Jačanje visokog obrazovanja u BiH III"

Vodič o sticanju i korištenju akademskih i naučnih zvanja u Bosni i Hercegovini (BiH)

decembar 2009.

Stephen Adam

Ovaj dokument nastao je uz finansijsku pomoć Evropske unije i Vijeća Evrope. Ovdje izraženi stavovi ne mogu se smatrati odrazom zvaničnog mišljenja Evropske unije ili Vijeća Evrope.

Vodič o sticaju i korištenju akademskih i naučnih zvanja u Bosni i Hercegovini (BiH)

decembar 2009.

SADRŽAJ

1. Uvod – kontekst i svrha ovog dokumenta.....	3
2. Tabela sa primjerima tipičnih sadašnjih i prijašnjih kvalifikacija na svakom nivou Okvira visokoškolskih kvalifikacija u BiH i drugim vanjskim referentim tačkama	5
Objašnjenja uz tabelu:.....	6
3. Pozicioniranje kvalifikacija unutar Okvira kvalifikacija u BiH.....	9
4. Kvalifikaciona zvanja i nomenklatura – vodič za primjenu.....	10
5. Dobri primjeri za ustanovljavanje ekvivalencije predbolonjskih (starih) i post-bolonjskih kvalifikacija u BiH	11
6. Pitanja primjene	12
7. Prilozi	12

1. Uvod – kontekst i svrha ovog dokumenta

Osnovna svrha ovog vodiča je da ustanovi i pomogne u razjašnjavanju položaja sadašnjih i ranijih akademskih i naučnih kvalifikacija i zvanja u kontekstu postojećih anomalija i teškoća. "Okvir visokoškolskih kvalifikacija u Bosni i Hercegovini" (OVŠK BiH)¹ je nepotpun,² a Okvirni zakon o visokom obrazovanju iz 2007. samo je djelimično proveden i sadrži određene nedosljednosti. Nadalje, oba dokumenta sadrže nekonzistentnost u nekim aspektima *bolonjskih* reformi, koje bi mogle ugroziti svaku buduću samocertifikaciju Okvira kvalifikacija BiH u sveobuhvatnom "Okviru kvalifikacija u Evropskom području visokog obrazovanja (FQ-EHEA)" datom u Prilogu B. Neophodno je da postoji jasan i konzistentan vodič, a da raniji i sadašnji nosioci bh. kvalifikacija ne budu u nepovoljnom položaju, te da imaju odgovarajuće domaće i međunarodno priznanje.

Ovaj vodič napravljen je tako da pruži pomoć visokoškolskim ustanovama, poslodavcima i građanima, pri klasifikaciji i razumijevanju akademskih i naučnih zvanja u BiH. Predlaže kako bi se trebao ustanoviti odnos između sadašnjeg spektra kvalifikacija, te kako bi se taj odnos trebao izraziti u odnosu na prihvaćene državne i međunarodne okvire, koji djeluju kao vanjske referentne tačke. Ovaj vodič izrađen je tako da predstavlja dobar praktični osnov za izradu budućeg "Pravilnika o korištenju akademskih titula i sticanju naučnih i stručnih zvanja u BiH", koji će slijediti sve visokoškolske ustanovne.³ Za nadati se da će "pravilnik" i ovaj vodič biti korišteni zajedno sa Okvirom kvalifikacija u BiH i biti mu komplementarni. Ovaj vodič je, isto tako, u skladu sa kasnijim bolonjskim sporazumima (*bolonjskim kominikeima*) koje su ministri potpisali u sklopu *bolonjskog* procesa 1999.-2009. Dokument anticipira da će biti neophodne izmjene u Okvirnom zakonu o visokom obrazovanju u BiH iz 2007. godine.

Okvir kvalifikacija u BiH nastao je ranije, kao dio zajedničkog projekta Evropske komisije i Vijeća Evrope pod nazivom "Jačanje visokog obrazovanja u BiH", te ga je u decembru 2007. usvojilo Vijeće ministara BiH.⁴ Osnovna svrha Okvira je da bude vodič i referentni dokument za sve one koji stvaraju nove kvalifikacije i ažuriraju postojeće u okviru evropskog *bolonjskog* procesa. Ovaj vodič, zajedno sa budućim pravilnikom, upotpunio bi Okvir kvalifikacija u BiH i, u kombinaciji s njim, ustanovio usvojena pravila za uobličavanje i nomenklaturu svih visokoškolskih kvalifikacija.

¹ Usvojeno na sjednici Vijeća ministara BiH 27.12.2007. (Službeni glasnik BiH br. 13/08). Okvir kvalifikacija u BiH sadržan je u Prilogu A.

² Nepotpun, jer je generički, a (još) ne predmetni.

³ U smislu člana 6. Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u BiH.

⁴ Zajednički projekat Evropske komisije i Vijeća Evrope pod nazivom "Jačanje visokog obrazovanja u BiH", 2006.-2008., izradio je "Ključne strategije i smjernice za provođenje bolonjskog procesa". Ta publikacija sadrži sedam dokumenata koji predstavljaju usaglašene standarde, strategije i smjernice za provedbu bolonjskih reformi u BiH. Dostupno na:

http://www.coe.ba/pdf/7_key_strategies_and_guidelines_eng.pdf.

Tako pomaže i visokoškolskim ustanovama u ustanovljavanju i održavanju akademskih standarda.⁵

Visokoškolske kvalifikacije dodjeljuju se na osnovu ostvarivanja ishoda učenja, a deskriptori sadržani u Okviru kvalifikacija u BiH ustanovljavaju generičke isode i attribute vezane za svaku široku kategoriju kvalifikacija – prvi ciklus, drugi ciklus i treći ciklus.⁶

Vodič u ovoj knjižici i Okvir kvalifikacija u BiH zamišljeni su kao referentne tačke koje će omogućiti interno i eksterno osiguranje kvaliteta na akreditiranim bh. visokoškolskim ustanovama. Od svih se visokoškolskih ustanova u BiH očekuje da pokažu da će njihovi budući studenti sticati kvalifikacije odgovarajućeg standarda u skladu sa Okvirom kvalifikacija u BiH. Ovaj dokument unakrsno povezuje Okvir kvalifikacija u BiH i u njemu sadržane kvalifikacije sa dva međunarodna okvira kvalifikacija – sveobuhvatni bolonjski "Okvir kvalifikacija u Evropskom području visokog obrazovanja" (FQ-EHEA) i "Evropski okvir kvalifikacija u cjeloživotnom učenju" (EQF).⁷ EQF ima osam nivoa, a nivoi 5 do 8 pokrivaju visoko obrazovanje. Deskriptori EQF-a dati su u Prilogu C.

Ovaj vodič sadrži šest dijelova: 1. dio – Uvod, kontekst i svrha ovog dokumenta; 2. dio – Tabela sa primjernima tipičnih sadašnjih i prijašnjih kvalifikacija na svakom nivou Okvira visokoškolskih kvalifikacija u BiH; 3. dio – Pozicioniranje kvalifikacijau unutar Okvira kvalifikacija u BiH; 4. dio – Kvalifikaciona zvanja i nomenklatura – vodič za primjenu; 5. dio – 5. Dobri primjeri za ustanovljavanje ekvivalencije pred-bolonjskih (starih) i post-bolonjskih kvalifikacija u BiH; i 6. dio – Pitanja primjene. Prilozi su komplementarni vodiču i treba ih koristiti kao izvor dodatnih informacija za one koji su odgovorni za uspostavljanje i održavanje akademskih standarda.

⁵ Usmjerenja koja daju pravilnik, Okvir kvalifikacija u BiH, "Standardi osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju u BiH", zajedno sa drugim međunarodnim referentnim tačkama, kolektivno omogućavaju održavanje i međunarodno priznanje visokoškolskih akademskih standarda u BiH.

⁶ U ovom trenutku, deskriptori ciklusa u Okviru kvalifikacija u BiH ne sadrže deskriptore nivoa (podpodjele ciklusa), koje bi dale dodatne detalje o progresiji unutar svakog širokog deskriptora kvalifikacija. Sveobuhvatni bolonjski "Okvir kvalifikacija u Evropskom prostoru visokog obrazovanja (FQ-EHEA" sadrži generički, *dablinski* "deskriptor kratkog ciklusa" za kvalifikacije unutar prvog ciklusa (120 ECTS bodova). Ovaj deskriptor kratkog ciklusa koristi se za opisivanje odgovarajućih kvalifikacija u BiH i sadržan je u Prilogu B.

⁷ EQF ima osam referentnih nivoa koji opisuju šta onaj koji uči zna, razumije i u stanju je da uradi – tj. osam "ishoda učenja": Nivoi državnih kvalifikacija smještaju se na jedan od centralnih referentnih nivoa, koji su u rasponu od osnovnog (nivo 1) do naprednog (nivo 8). Cilj je da se omogući lakše upoređivanje državnih kvalifikacija različitih zemalja, te bi trebalo i da znači da ljudi ne moraju ponavljati školovanje ako se sele u drugu zemlju. Dodatne informacije o EQF-u mogu se naći na adresi: http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc44_en.htm.

2. Tabela sa primjerima tipičnih sadašnjih i prijašnjih kvalifikacija na svakom nivou Okvira visokoškolskih kvalifikacija u BiH i drugim vanjskim referentim tačkama

1	2	3	4	5
Visokoškolske kvalifikacije i zvanja u BiH	Ranije kvalifikacije	Okvir kvalifikacija u BiH	Bolonjski Okvir kvalifikacija u Evropskom prostoru visokog obrazovanja (FQ-EHEA)	Evropski okvir kvalifikacija za cjeloživotno učenje (EQF)
<p>DOKTORSKI STEPENI Trenutno su svi doktorski stepeni u obliku doktorata nauka. Očekuje se da će se u budućnosti uvesti različiti tipovi doktorata, npr. čisto istraživački, dijelom kroz doktorlani studij, stručni doktorati, itd.</p>	<p><i>Nakon što se usvoji odgovarajući princip ekvivalencije, sve ranije kvalifikacije moraju se smjestiti na odgovarajuće mjesto.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • 4 godine, stepen doktora nauka (dodjeljuje se nakon najmanje tri godine samostalnog istraživanja) • 2 godine, stepen magistra nauka • 4-5 odina, redovni studij, zvanje diplomirani • 2-3 godine nakon srednje škole, stepen više škole. • Ostalo? 	Treći ciklus (U Okviru kvalifikacija u BiH nema dodijeljenog raspona bodova)	Treći ciklus (nije bodovan) FQ-EHEA ne propisuje broj ECTS bodova, ali ministri pozivaju na uvođenje spektra doktralnih programa (kominike iz Londona)	EQF nivo 8 Trenutno je u pripremi bh. državni okvir kvalifikacija za cjeloživotno učenje, koji integrira Okvir visokoškolskih kvalifikacija u BiH (kolona 3)
<p>MAGISTARSKI STEPENI</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2 godine (120 ECTS bodova) • 1 godina (60-90 ECTS bodova; vidi NB. u koloni 3) <p>Jednogodišnji i dvogodišnji magistarski stepeni su u obliku MA ili MSc, u skladu sa disciplinom i područjem. Trenutno ne postoji integrirani magistarski, ali se predlaže da se on uvede i da se daje na kraju četiri godine studija, te da integrira studij prvog i drugog ciklusa.</p>		<p>Drugi ciklus (60-120 ECTS bodova) NB. Raspon bodova u drugom bolonjskom ciklusu "obično" je od 90 do 120, sa minimumom od 60 na nivou drugog ciklusa. Trenutno zakon u BiH propisuje raspon od 60-120 ECTS bodova. Magistarski stepeni od samo 60 ECTS bodova su preniski i u međunarodnim standardima su izuzeci, te ih treba izbjegavati.</p>	Drugi ciklus (obično 90-120 ECTS bodova, sa minimumom od 60 na nivou 2. ciklusa)	EQF nivo 7
<p>DODIPLOMSKI STEPENI</p> <ul style="list-style-type: none"> • 4 godine (240 ECTS) • 3 godine (180 ECTS) <p>Trogodišnji i četverogodišnji dodiplomski stepeni su u obliku BA ili BSc, u skladu sa disciplinom i područjem.</p>		<p>Prvi ciklus (180-240 ECTS bodova, osim za medicinske discipline, koje su obično 360 bodova)</p>	Prvi ciklus (180-240 ECTS bodova)	<p>Prvi ciklus (180-240 ECTS bodova)</p> <p>Kratki ciklus (120 ECTS bodova) "Dablinski" deskriptor kratkog ciklusa može se naći u Prilogu B</p>
Upis ↑		Upis ↑		Upis ↑

Objašnjenja uz tabelu:

Ova tabela ukratko prikazuje odnos između različitih kvalifikacija u BiH i različitih državnih i međunarodno usvojenih referentnih tačaka. Te referentne tačke zasnivaju se na generičkim (ne predmetnim) deskriptorima ciklusa i nivoa, koji ustanovljavaju međunarodno prihvaćene standarde, iskazane u smislu ishoda učenja. Deskriptori nivoa opisuju znanje, vještine i sposobnosti koje se vezuju za tipične završne kvalifikacije, npr. dodiplomski stepen, magistarski ili doktorski stepen.

Uspješan završetak svakog ciklusa daje pristup narednom ciklusu, u smislu Lisabonske konvencije o priznavanju,⁸ kako su to bolonjski ministri utvrdili u kominikeu iz Berlina 2003. godine⁹. Termin "prisup" implicira pravičnu provjeru kvalifikacija kandidata, u smislu određivanja da li te kvalifikacije zadovoljavaju minimum uslova za ulazak na naredni ciklus studija, dok se "upis" tiče ponude i prihvatanja mjesta na studijskom programu. Jedan od ključnih elemenata *bolonjskog* procesa je da se u visokoškolske sisteme uvede više fleksibilnosti i da se potakne raznovrsnost u putanjama pristupa i progresije.

Bolonjski ministarski sastanak u Bergenu 2005. godine¹⁰ usvojio Okvir visokoškolskih kvalifikacija u Evropskom prostoru visokog obrazovanja i raspon ECTS bodova za prva dva ciklusa (180-240 za prvi ciklus i obično 90-120 za drugi ciklus). Nije propisao broj ECTS bodova neophodan za pristup studiju u narednim ciklusima i ne dodjeljuje ECTS bodove trećem ciklusu – doktoralnom studiju.

Ovih pet kolona pokazuju odnos, ekvivalenciju i standarde ranijih i sadašnjih kvalifikacija. U tom smislu, tabelu treba dovršiti u koloni 2, kad relevantni akteri u BiH ustanove ekvivalenciju između starih i novih stepena, koja će slijediti sugestije i dobre primjere date u 5. dijelu ove publikacije.

Kolona 1

Ova kolona navodi sadašnje visokoškolske (post-bolonjske) akademske i stručne kvalifikacije i njihove nazive u Okviru kvalifikacija u BiH. U svakom ciklusu postoji raspon dozvoljenih kvalifikacija, sa različitim karakteristikama i zvanjima:

- Trenutno svi doktoranti dobijaju zvanje doktora nauka. Nema nikakve razlike u nazivima u smislu vrste doktorata. Očekuje se da će se u budućnosti uvesti različite vrste doktorskih zvanja, npr. doktorati kroz čisto istraživanje, dijelom kroz doktoralni studij, stručni doktorati.¹¹ Doktoralni studij obično traje najmanje

⁸ Konvencija o priznavanju kvalifikacija u visokom obrazovanju u evropskoj regiji, 1997., dostupna na: www.coe.int/t/dg4/highereducation/Recognition/LRC_en.asp.

⁹ Berlinski kominike "Ostvarenje Evropskog prostora visokog obrazovanja", dostupan na: <http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/Communique1.pdf>.

¹⁰ Bergenski kominike "Evropsko područje visokog obrazovanja - ostvarivanje ciljeva", dostupan na: http://www.ns.ac.yu/sr/novosti_dogadjaji/bergen/050520_Bergen_Communique.pdf.

¹¹ Bolonjski seminar o doktorskom studiju je 2005. ustanovio konsenzus o 10 principa. Dodatne informacije mogu se naći na: http://www.eua.be/eua/jsp/en/upload/Salzburg_Conclusions.1108990538850.pdf. In addition, the 2007

tri godine. U ovom trenutku, Okvirni zakon iz 2007. (član 5) doktoralnom studiju dodjeljuje 180 ECTS bodova. Očekuje se da bi se ovo trebalo revidirati budućim propisima, jer postoje logičke poteškoće pri dodjeli bodova na osnovu ishoda učenja za čisti istraživački rad, gdje su na početku istraživanja ishodi nepoznati.

- Kandidati koji uspješno završe magistarski stepen dobiju zvanje MA ili MSc, na osnovu discipline i datog područja. Pravila za predstavljanje discipline i područja razmatraju se u 4. dijelu ovog vodiča. Nikakva se razlika ne pravi u pogledu jednogodišnjeg ili dvogodišnjeg magisterija. Visokoškolske ustanove moraju nasno navesti tačnu dužinu svojih programa i da li ih iskazuju na osnovu akademske godine ili pune kalendarske godine. Oba tipa magisterija moraju ostvarivati standarde date u deskriptoru drugog ciklusa, a razlika između njih je samo u broju ostvarenih ishoda učenja. Očekuje se da će se u budućnosti uvesti varijacije u zvanjima, koje će odražavati različite vrste magistarskih studija, npr. magisterij kroz nastavu, magisterij kroz istraživanje, integrirani magisterij. Svi magistarski stepeni su zamišljeni tako da daju pristup trećem ciklusu. Član 5. Okvirnog zakona iz 2007. trenutno onemogućava prijem na treći ciklus ako je u prvom i drugom ciklusu stečeno manje od 300 bodova (kombinacija 3 + 1). Onemogućava se i davanje zvanja magistra nakon jednogodišnjeg magisterija, ako ide nakon trogodišnjeg dodiplomskog studija – čak i ako se svi ispiti polože! Očekuje se da će se ovo pravilo u budućnosti zakonski revidirati. Nadalje, raspon ECTS bodova za magistarski studij u bh. Okviru kvalifikacija je, u skladu sa Okvirnim zakonom, iskazan kao 60-120 bodova. Raspon prihvaćen na evropskom nivou je "obično" 90-120.
- Dodiplomski stepeni dijele se na trogodišnje i četverogodišnje programe. Uspješni kandidati dobijaju stepen BA ili BSc, u skladu sa disciplinom i područjem studija. Trogodišnji dodiplomski stepeni stiču 180 ECTS bodova, a četverogodišnji 240 ECTS bodova. Oba tipa dodiplomskog studija moraju ostvariti standard predstavljen u deskriptoru prvog ciklusa u BiH. Razlika između ova dva tipa je u broju ostvarenih ishoda učenja. Svi prvi ciklusi u BiH zamišljeni su tako da omogućе pristup drugom ciklusu studija i tržištu rada, tj. zaposlenju.

Kolona 2:

Ova kolona navodi osnovne (prebolonjske) kvalifikacije u BiH i pripadajuća zvanja. Kolonu će trebati dovršiti kad relevantni akteri u BiH ustanove formalnu ekvivalenciju između starih i novih stepena. Odgovarajući nivoi i odnos sa novim kvalifikacijama bi se trebali shvatiti čitanjem popunjene tabele poprijeko. 5. dio ovog dokumenta sadrži dobre primjere i savjet o tome kako bi trebalo ustanoviti ekvivalenciju na pravičan i transparentan način.

Londonski komitete kaže: "Priznajemo vrijednost izgradnje i održavanja širokog spektra doktoralnih programa, povezanih sa sveobuhvatnim okvirom kvalifikacija u Evropskom području visokog obrazovanja".

Kolona 3:

Ova kolona prikazuje tri ciklusa u Okviru kvalifikacija u BiH. Kompletni deskriptori ciklusa sadržani su u Prilogu A. Okvir kvalifikacija u BiH precizira deskriptore kvalifikacija koji opisuju znanje, vještine i sposobnosti veane za tipične završne kvalifikacije – dodiplomski, magistarski i doktoralni stepen. Ti deskriptori nisu zamišljeni tako da budu preskriptivni ili konalni, te ih se mora uporediti sa drugim vanjskim referentnim tačka ma. Usmjerenje dato u ovom dokumentu je da nema ECTS bodova vezanih za treći ciklus (doktoralni studij), te da stepeni drugog ciklusa trebaju biti u skladu sa *bolonjskim* normama, koje kažu da je raspon bodova za jednogodišnji i dvogodišnji magisterij 90-120 ECTS bodova. Magistarski stepeni trajanja u vrijednosti od 60 ECTS bodova će imati problem u pogledu međunarodnog priznavanja.

Kolona 4:

Ova kolona prikazuje tri ciklusa i deskriptor kratkog ciklusa (povezan sa ili unutar prvog ciklusa) *bolonjskog* Okvira kvalifikacija u Evropskom području visokog obrazovanja. Kompletan set deskriptora ciklusa dat je u prilogu B. Ti deskriptori korišteni su kao osnov za izradu bh. deskriptora. U ovom trenutku bh. Okvir kvalifikacija ne daje kvalifikaciju kratkog ciklusa. Bolonjski proces potiče izradu spektra povezanih akademskih, naučnih i stručnih kvalifikacija unutar svakog ciklusa, da bi se uzele u obzir potrebe biznisa, industrije i društva. Očekuje se da će se u budućnosti izraditi odgovarajuće kvalifikacije, da bi se odgovorilo na te potrebe.

Kolona 5:

Ova kolona ukazuje na visokoškolsku komponentu (nivoi 5-8) Evropskog okvira kvalifikacija za cjeloživotno učenje. Ti deskriptori dati su u Prilogu C. U ovom trenutku, nacrt bh. državnog okvira kvalifikacija za cjeloživotno učenje tek je u izradi, a direktno će se vezati za EQFLLL Evropske komisije.

Pristup visokom obrazovanju:

Od kandidata za visoko obrazovanje traži se da su uspješno završili četverogodišnje srednje obrazovanje. Dokument koji daje pristup je *svjedodžba o završenoj srednjoj školi*. Očekuje se da će se detaljne informacije o kriteriju prijema pojedinačnih autonomnih visokoškolskih ustanova biti na websiteu BiH ENIC-NARIC centra¹² ili na odgovarajućem websiteu same ustanove, te da će u budućnosti praksa podrazumijevati i raznovrsniji prijem na različite putanje visokog obrazovanja, u skladu sa zahtjevima cjeloživotnog učenja i priznavanja ranijeg učenja.

¹² BiH ENIC-NARIC website je na adresi: <http://www.cip.ba/>.

3. Pozicioniranje kvalifikacija unutar Okvira kvalifikacija u BiH

Pri pozicioniranju novih visokoškolskih kvalifikacija unutar Okvira kvalifikacija u BiH, visokoškolske ustanove moraju osigurati sljedeće:

- Ostvareni uspjeh koji predstavlja svaka kvalifikacija iskazuje se u smislu odgovarajućih ishoda učenja (uključujući i one vezane za mogućnost zaposlenja), te u skladu sa relevantnim bh. deskriptorima ciklusa i nivoa. Dobro je koristiti i druge državne i međunarodne predmetne izjave o indikatorima (tzv. *benchmark statements*), kao vodič za ustanovljavanje odgovarajućih standarda kvalifikacija;¹³
- Timovi za izradu planova i programa osiguravaju da obim učenja iskazan u smislu ECTS bodova (na osnovu ishoda učenja i opterećenja) za svaku komponentu / modul kvalifikacija bude ravnomjerno distribuiran, te da je provjera znanja primjerena datim ishodima učenja;
- Da njihove kvalifikacije budu konzistentne sa dobrim primjerima predstavljenim u revidiranom Vodiču za korisnike ECTS-a iz 2009. godine,¹⁴ naročito u odjeljku 3 o sistemu bodovanja usmjerenom na polaznika, ishode učenja, deskriptore nivoa i opterećenje, odjeljku 4 o provedbi ECTS-a u visokoškolskim ustanovama, te odjeljku 5 o osiguranju kvaliteta i ECTS-u;
- Proces internog usvajanja novih kvalifikacija i periodična revizija postojećih kvalifikacija moraju biti u skladu sa: *bolonjskim* "Standardima osigranja kvaliteta u visokom obrazovanju", bh. "Agencijom za razvoj visokog obrazovanja i osigranje kvaliteta" (Okvirni zakon, članovi 47.-49., i "Preporuke za provedbu osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju u BiH".¹⁵

Neki uposlenici bh. visokog školstva prošli su kroz obuku u sklopu zajedničkog projekta Vijeća Evrope i Evropske komisije pod nazivom "Jačanje visokog obrazovanja u BiH" – neki kao generalni eksperti za *bolonju* u periodu 2006.-2008., a neki u detaljnom procesu izrade planova i programa za period 2009.-2011. Ovakvu institucionalnu stručnost treba u potpunosti upotrijebiti pri obuci drugih uposlenika bh. visokog školstva, te u primjeni vodiča i pravilnika.

¹³ Nekoliko zemalja izradile su korisne izjave o predmetnim indikatorima (tzv. *subject benchmark statements*). Među njima su Holandija, Njemačka, Velika Britanija i Mađarska. Uz to, dokument Evropske zajednice "Tuning educational structures in Europe project" istražuje sektorske izjave.

¹⁴ Član 53. Okvirnog zakona iz 2007. kaže da "pri formuliranju svojih pravila, javna visokoškolska ustanova osigurava saglasnost sa trenutnim Evropskim sistemom prenošenja bodova - ECTS".

¹⁵ Izrađeno u sklopu zajedničkog projekta Evropske komisije i Vijeća Evrope "Jačanje visokog obrazovanja u BiH 2006.-2008."

4. Kvalifikaciona zvanja i nomenklatura – vodič za primjenu

Zvanje bilo koje kvalifikacije mora precizno odražavati nivo ostvarenog uspjeha, te davati konzistentne i jasne informacije. Bitno je da je korištenje zvanja transparentno. Pravila koja slijede namijenjena su stvaranju jasnoće i konzistentnosti, tako da nazivi kvalifikacionih zvanja javnosti daju preciznu informaciju o samim kvalifikacijama.

U trenutnoj situaciji postoje određeni problemi, jer postoji konfuzija između ekvivalencije starih kvalifikacija i novih, "post-bolonjskih" stepena. Ovaj vodič daje definitivna pravila o odnosu između svih domaćih kvalifikacija i njihovog mjesta u smislu međunarodnih referentnih tačaka.

Tri ciklusa sadrže sljedeća zvanja: dodiplomski studij - bakalaureus (BA i BSc), magistar (MA i MSc) i doktorat (PhD). Trebalo bi definirati koji autoritet određuje pravila za formulaciju i odobrava formulaciju. Naprimjer: *Predmetni osnov kvalifikacije i njeno konkretno imenovanje zasniva se na [umetnuti] i odobrio je [umetnuti].*

U ovom trenutku nema dogovorenog konsenzusa o tačnom uobličanju kvalifikacionih zvanja, osim širokih kategorija navedenih u gornjem tekstu. Potrebna je jasan naziv, da se osigura da naziv koji se da bilo kojoj kvalifikaciji u bh. visokom školstvu odražava odgovarajući nivo. Smjernice koje slijede su sa ciljem da razjasne i daju konzistentnost u korištenju zvanja:

- Trebala bi postojati konzistentnost u korištenju zvanja, možda kroz ustanovljenje "bh. konvencije o zvanjima".
- Zvanja BA, BSc, MA, MSc i PhD mogu se koristiti samo kad kvalifikacija u potpunosti ispunjava očekivanja odgovarajućeg deskriptora kvalifikacije iz Okvira kvalifikacija u BiH;
- Zvanje bi trebalo jasno odražavati predmetni osnovi i prirodu datog stepena / kvalifikacije.
- Umetnuti pravila za razlikovanje akademskih i naučnih zvanja u BiH. Naprimjer: osnov za razlikovanje dodiplomskog studija sa zvanjem BA (*artium baccalaureus*) i BSc (*scientiæ baccalaureus*) je disciplina koja se studirala. Osnov za razliku između MA i MSC je disciplina koja se studirala.
- Zajednički stepeni prvog ciklusa opisuju se kao dodiplomski studij [predmeta A] sa [predmetom B], ako je predmt A više zastupljen, a predmet B manje. Zajednički stepen prvog ciklusa opisuje se kao dodiplomski studij [predmeta A] i [predmeta B] , ako su ta dva predmeta ravnopravno zastupljeni. Isto važi za stepene drugog ciklusa.
- Povezne kvalifikacije (kao što su uvjerenja, kratki kursevi, itd.) i trebali biti opisani, a pravila o njima uvedena u pravilnik.

- Svaki univerzitet u BiH trebao bi održavati odobrenu listu kvalifikacija/zvanja u BiH. Sva nadležna ministarstva, Agencija za razvoj visokog obrazovanja i CIP bi im trebali imati pristup. Konsolidiranu listu odobrenih kvalifikacija u BiH i odgovarajućih zvanja bi trebalo održavati nadležno tijelo na nivou BiH (koje se tek treba odrediti).

5. Dobri primjeri za ustanovljavanje ekvivalencije predbolonjskih (starih) i post-bolonjskih kvalifikacija u BiH

Odnos između predbolonjskih i post-bolonjskih kvalifikacija naznačava se u tabeli u dijelu 2. ovog dokumenta, strana 5, kolona 2.

Po *bolonjskom* procesu, pravično priznavanje kvalifikacija zasniva se na Lisabonskoj konvenciji o priznavanju iz 1997. godine i na korištenju ishoda učenja kao glavnog osnova za odluku o priznavanju. U BiH, po članu 45. Okvirnog zakona o visokom obrazovanju, informacije i svjet o BiH i pitanjima međunarodnog priznavanja daje "Centar za informacije i priznavanje dokumenata (CIP)".

Proces kojim će se uspostaviti korektan odnos između starih i novih kvalifikacija bi trebao biti transparentan (objavljen) i trebao bi odražavati saglasnost svih aktera. Neophodno je izbjeći preterano oslanjanje na jednostavne vremenske mjere na osnovu ulaznih podataka, koje se fokusiraju na godine studiranja. Trebalo bi obaviti detaljno poređenje, da se ustanovi sveukupni sud o širim tipovima kvalifikacija. Svako takvo poređenje bi trebalo uraditi sljedeće:

- usmjeriti se na ono što uspješan nosilac kvalifikacije stvarno zna i radi -na ishode učenja;
- ispitati stare kvalifikacije u odnosu na *bolonjske* vanjske referentne tačke, naročito na bh. deskriptore ciklusa (uključujući deskriptor kvalifikacija poveznog kratkog ciklusa), te druge odgovarajuće predmetne izjave (indikatore i sektorske izjave);
- razmotriti stare kvalifikacije u smislu kriterija prijema, ostvarenog zaposlenja, predmetnog sadržaja, nivoa korištenih tekstova, vrste provjere znanja, primjera ostvarenog rada, itd.;
- iskazati vrijednost starih kvalifikacija u smislu ECTS bodiva, jer to omogućava precizan sud, kojim se može izbjeći generalizacija, koja bi potakla inflaciju kvalifikacija; može se dati sud koji ukazuje na to da kvalifikacija nosi toliko i toliko ECTS bodova, što može biti više od jednog ciklusa / nivoa;
- uključiti smjernice u vezi sa implikacijama starosti kvalifikacija; kvalifikacije mogu postati zastarjele.

Nakon procesa kojim se usaglase odluke, bitno je da se visokoškolske ustanove potaknu da uvedu stroge mehanizme kojim će se omogućiti priznavanje ranijeg učenja (formalnog, informalnog i neformalnog), kao i, tamo gdje je to primjereno, unaprijeđenja kvalifikacija, čime se nosiocima starih kvalifikacija omogućava da ispune sve uslove za nove kvalifikacije, ako imaju nedostatke u tom smislu.

6. Pitanja primjene

Visoko školstvo u BiH prolazi proces transformacije, kojem pomažu brojni projekti, među kojima je i zajednički projekat Evropske komisije i Vijeća Evrope pod nazivom "Jačanje visokog školstva u BiH" 2006.-2008. i 2009.-2011. Uspješna reforma traži primjenu "7 ključnih strategija i smjernica za provedbu bolonjskog procesa", koje su uzrađene u prvoj fazi ovog projekta. Konzistentno i ispravno korištenje "Smjernica o korištenju akademskih titula i sticanju naučnih i stručnih zvanja u BiH" i za njih vezanih pravila naročito traži korištenje robusnih procedura internog i eksternog osiguranja kvaliteta.

Potrebno je dalje razraditi odnos i putanju progresije između akademskog i stručnog obrazovanja, naročito putanje horizontalne i vertikalne mobilnosti unutar i između različitih područja. Važeći Okvirni zakon o visokom obrazovanju iz 2007. u članu 53. kaže: "stepen prvog ciklusa i drugi programi koji vode do diplome koje nudi javna visokoškolska ustanova¹⁶ ustrojeni su fleksibilno, tako da omoguće ulazak i izlazak u odgovarajućim fazama, s dodjelom kreditnih bodova i/ili kvalifikacija, zavisno od napretka koji je student ostvario". To se kroz sadašnju praksu ne odražava.

Visokoškolske ustanove moraju postati autonomnije i sposobne da donose strateške odluke, uz korištenje novog okvira kvalifikacija ikroz formuliranje novih planova, koji odražavaju stvarnost promjena u globalnom i evropskom visokom obrazovanju.

Uspješna reforma bh. visokog obrazovanja koja je u toku traži izmjene važećeg Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u BiH iz 2007., da bi se on učinio konzistentnim sa *bolonjskim* reformama i Vodičem za korisnike iz 2009., te da bi omogućio uspješnu samocertifikaciju Okvira kvalifikacija u BiH i državnog okvira za cjeloživotno učenje, koji je u nastanku.

7. Prilozi

- A Okvir visokoškolskih kvalifikacija u BiH
- B Okvir kvalifikacija u Evropskom području visokog obrazovanja
- C Deskriptori za definiranje nivoa u Evrpskom okviru kvalifikacija
- D Rječnik pojmova

¹⁶ Član 53. bi se trebao primjenjivati na sve visokoškolske ustanove, kako privatne tako i javne.

Prilog A
Okvir za visološkolske kvalifikacije u BiH¹⁷

¹⁷ Ovaj dokument je izrađen u okviru zajedničkog projekta Evropske komisije i Vijeća Evrope «Jačanje visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini» i odobren od strane upravnog odbora projekta na njegovom sastanku 5. juna 2007. godine. Okvir visokoškolskih kvalifikacija u BiH je usvojen na sjednici Vijeća ministara BiH 27.12.2007. (Službeni glasnik BiH br. 13/08).

OKVIR ZA VISOKOŠKOLSKE KVALIFIKACIJE¹⁸ U BIH

Uvod

Visokoškolski sistem u Bosni i Hercegovini je fragmentiran i treba mu reforma. Bosanskohercegovačkom obrazovnom području treba visokoškolski okvir koji će biti konzistentan sa principima i vrijednostima Evropskog područja visokog obrazovanja (EHEA) onako kako ga gradi Bolonjski proces¹⁹, uključujući ENQA standarde i smjernice za osiguranje kvaliteta u Evropskom području visokog obrazovanja. Novi okvir za kvalifikacije BiH zamišljen je tako da jača visoko školstvo i djeluje kao pokretač koja pomaže organima i onima koji donose odluke o visokom obrazovanju, u radu na reformama koje za cilj imaju preoblikovanje/promjenu akademske zajednice, njenih institucija i procesa. Osnovna funkcija okvira je da djeluje kao vodič i referentna tačka za one koji rade na stvaranju novih kvalifikacija i revidiranju postojećih, sa novim sistemom osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju.

Novi okvir izrađen je u sklopu zajedničkog projekta Evropske komisije i Vijeća Evrope pod nazivom „Jačanje visokog obrazovanja u BiH“, nakon opsežnih konsultacija i sporazuma sa odgovarajućim akterima u procesu, uključujući akademske radnike, studente, javne organe i socijalne partnere.²⁰ Njegova uspješna provedba unaprijedit će povjerenje javnosti u visoko obrazovanje. Okvir ima za cilj da pomogne pri unaprjeđenju kvaliteta i priznavanju kvalifikacija, te da promovira reformu visokog obrazovanja u korist svih građana.

Struktura okvira

Okvir visokoškolskih kvalifikacija u BiH sastoji se od tri ciklusa, koji odražavaju i razrađuju tzv. „dablinske deskriptore“²¹, koje su ministri obrazovanja usvojili unutar Bolonjskog procesa,²² nakon odluke da se usvoji visokoškolski sistem koji se, u suštini, zasniva na tri ciklusa. Dablinski

¹⁸ Državni okvir za visokoškolske kvalifikacije: Jedan opis, na nivou države ili nivou obrazovanog sistema, koji je međunarodno razumljiv i putem kojeg se sve kvalifikacije i ostali uspjesi u učenju u visokom obrazovanju mogu opisati i dovesti u vezu jedni s drugima na koherentan način i koji definiše odnose između visokoškolskih kvalifikacija. Okvir kvalifikacije je izrađen kako bi osigurao konzistentnu upotrebu naziva kvalifikacija.

¹⁹ Bolonjski proces je najznačajnija i najdalekosežnija reforma visokog obrazovanja u Evropi. Konačni cilj procesa je da se do 2010. godine ustanovi Evropski prostor visokog obrazovanja, unutar kojeg će se nastavnici i studenti moći lako kretati i uživati priznanje svojih kvalifikacija. Bolonjsku deklaraciju su 1999. godine potpisali ministri obrazovanja 29 evropskih zemalja. Proces je otvoren i za druge zemlje, te su kasniji sastanci na nivou vlada održani u Pragu (2001.), Berlinu (2003.) i Bergenu (2005.); naredni sastanak će se održati u Londonu u maju (2007.). BiH je ovom procesu pristupila 2003

²⁰ Za dalje informacije, vidi <[Zajednički projekat Evropske komisije i Vijeća Evrope 2006.-2007. «Jačanje visokog obrazovanja u BiH»](#)> na adresi <http://www.coe.ba/visokoobrazovanje>.

²¹ Deskriptori služe za primjer ishoda osnovne kvalifikacije na svakom nivou i prikazuju prirodu promjene između nivoa. Oni pružaju jasne referentne tačke na svakom nivou i opisuju ishode koji pokrivaju veliku većinu postojećih kvalifikacija.

²² Dablinske deskriptore inicijalno je formulirala i razvijala Zajednička inicijativa za kvalitet, Joint Quality Initiative (neformalna grupa specijalista za visoko obrazovanje iz različitih zemalja, pogledati www.jointquality.org), a u Bergenu su adaptirani kao deskriptori ciklusa za okvir za kvalifikacije Evropskog područja visokog obrazovanja. Kompletna diskusija Grupe za praćenje Bologne na temu okvira za kvalifikacije „novog stila“ može se naći na: http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/050218_QF_EHEA.pdf.

deskriptori su generičke (tj. nevezane za predmete) izjave o tome šta su tipična očekivanja u smislu uspjeha i sposobnosti vezanih za kvalifikacije koje predstavljaju završetak svakog od bolonjskih ciklusa. Sastoje se od sljedećih elemenata: znanje i razumijevanje, primjena znanja i razumijevanja, generičke kognitivne vještine, donošenje sudova, sposobnosti komuniciranja i vještine učenja, autonomna odgovornost studenta i rad sa drugima.

BiH deskriptori sadrže više detalja od dablinskih, a namjena im je da se tumače zajedno. Opisuju znanje, vještine i sposobnosti povezane sa tipičnim kvalifikacijama na kraju jednog ciklusa, tj. na kraju dodiplomskog studija, magistarskog stepena i doktorata. Deskriptori su fleksibilni a ne konačni, te ih treba kombinirati sa drugim, vanjskim referentnim izvorima, uključujući domaće i internacionalne, akademske ili stručne materijale za usmjeravanje po predmetima, tj. materijale i izjave o osnovnim indikatorima po predmetima iz *Tuning* projekta²³.

U ovom trenutku, okvir za visokoškolske kvalifikacije u BiH ne sadrži bilo kakve druge nivoe ili podpodjele unutar samih ciklusa, kojima bi se ilustrirala progresija unutar strukture. Međutim, sama struktura odražava raspon ECTS bodova koji se veže za okvir Bolonjskog procesa.

Odnos između okvira i usvajanja novog pristupa u osiguranju kvaliteta i priznavanju

Novi okvir za kvalifikacije u BiH tek je jedan od aspekata reforme visokog obrazovanja, koji se mora posmatrati zajedno sa drugim inicijativama, koje u cjelini za cilj imaju transformaciju visokoškolskog sistema tako da bude u potpunosti konzistentan sa Evropskim prostorom visokog obrazovanja. Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije „Jačanje visokog obrazovanja u BiH“ ima tri elementa – 1) stvaranje okvira za visokoškolske kvalifikacije, 2) izrada plana rada za uvođenje savremenih procedura i struktura za priznavanje kvalifikacija i 3) uspostava standarda i smjernica za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju. Ovi elementi su povezani i za uspješan ishod je neophodna njihova istovremena provedba.

Nadalje, jasno je da uspješna reforma traži da se neke stvari razvijaju odozdo nagore, koliko i odozgo nadalje.

Sva tri elementa blisko su povezana sa ranijim inicijativama u reformi univerziteta, kao i sa usvajanjem okvirnog zakona o visokom obrazovanju.

Ciljevi okvira za kvalifikacije za područje BiH su:

- da omogući poslodavcima, školama, roditeljima, potencijalnim studentima i drugima, da shvate šta predstavljaju osnovna kvalifikaciona zvanja, te kako se kvalifikacije povezuju jedna sa drugom;
- da pomogne visokoškolskim ustanovama, studentima i drugima, da razjasne potencijalne putanje napredovanja i prenosa bodova, posebno u kontekstu šireg učešća u cjeloživotnom učenju;

²³ "Podešavanje obrazovnih struktura u Evropi" je pilot projekat koji je poduzela grupa Evropskih univerziteta uz podršku Evropske univerzitetske asocijacije (EUA) i Evropske komisije od 2000. do 2004. godine kao i sa rastućim brojem partnera. Tretira nekoliko akcionih koraka Bolonje, naime usvajanje i primjenu sistema lako čitljivih i uporedivih stepena, na osnovu dva ciklusa i uspostavljanja sistema bodova, idetnifikujući referentne tačke za 1) generičke kompetencije, 2) kompetencije specifične za predmete, 3) ulogu ECTS-a kao sistema prikupljanja bodova i 4) uloga učenja, podučavanja, ocjenjivanja i izvedbe u vezi sa osiguranjem kvaliteta i evaluacijom.

Za dalje informacije pogledati <http://www.relint.deusto.es/TuningProject/index.htm>,
<http://www.let.rug.nl/TuningProject/index.htm>

- a stvori i održava međunarodnu uporedivost standarda, naročito u unutarinstitucionalnom, međuinstitucionalnom, regionalnom i evropskom kontekstu, te da omogući mobilnost za sve (studente, akademsko i neakademsko osoblje, građane);
- da ukloni nekonzistentnost i konfuziju između visokoškolskih kvalifikacija, kroz jasan opis kvalifikacija u smislu ciklusa/nivoa, ishoda učenja i bodova;
- da pomogne u izgradnji domaćeg i međunarodnog povjerenja u bh. visokoškolske kvalifikacije i standarde, tako što će ih integritati sa novim sistemom osiguranja kvaliteta u BiH, koji je u potpunosti konzistentan sa „*standardima i smjericama*“ Evropske asocijacije za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju (ENQA) Evropskog područja visokog obrazovanja;²⁴
- da unaprijedi priznavanje bh. kvalifikacija i mogućnost zapošljavanja građana, tako što će osigurati njihovu relevantnost u odnosu na potrebe domaćeg i međunarodnog tržišta rada;
- da osigura da pristup visokom obrazovanju u BiH i njegov sadržaj budu zasnovani na principima i vrijednostima demokratskog društva.

Kvalifikacije koje predstavljaju uspješan završetak prvog ciklusa (180-240 ECTS bodova) dodjeljuju se studentima koji:

- pokažu znanje i razumijevanje u području studija, koje se nadovezuje na njihovo srednjoškolsko obrazovanje i koje je uobičajeno na tom nivou, uz podršku odgovarajućih resursa za učenje (tekstova i informacionih i komunikacijskih tehnologija), koje uključuje neke aspekte koji će se temeljiti na poznavanju najnaprednijih dostignuća u datom području studija;
- mogu detaljno znanje i kritičko razumijevanje principa vezanih za dato područje studija/discipline primijeniti na način koji pokazuje profesionalan pristup radu ili struci, te posjeduju kompetencije koje se obično pokazuju formiranjem i potkrepljivanjem argumentima i rješavanjem problema unutar datog područja studija;
- imaju sposobnost da prikupljaju i tumače relevantne podatke (obično unutar datog područja studija) na osnovu kojih donose sudove koji sadrže razmišljanja o relevantnim društvenim naučnim ili etičkim pitanjima;
- mogu primijeniti osnovne metode sticanja znanja i aplikativna istraživanja u datoj disciplini, te su u stanju da odluče o tome koji pristup da upotrijebe za rješavanje datog problema, i svjesni su toga u kojoj mjeri je odabrani pristup primjeren rješavanju takvog problema;
- mogu prenositi, uz korištenje odgovarajućeg jezika (a tamo gdje je to primjereno, i jednog ili više stranih jezika) i komunikacijskih tehnologija, informacije, ideje, probleme i rješenja, i auditoriju koji nije specijalizovan i koji je specijalizovan za dato područje izučavanja;

²⁴ Cijeli tekst ENQA 'Standards and Guidelines' za osiguranje kvaliteta u Evropskom području visokog obrazovanja može se naći na: http://www.coe.ba/pdf/ESG_loc.pdf.

- su izgradili vještine učenja neophodne za dalji studij, uz visok stepen autonomije i akademskih vještina i svojstava neophodnih za istraživački rad, shvatanje i procjenu novih informacija, koncepata i dokaza iz različitih izvora;
- posjeduju temelj za buduće samousmjeravanje i cjeloživotno učenje;
- su stekli interpersonalne vještine i vještine timskog rada, primjerene za zapošljavanje i/ili dalji studij.

Kvalifikacije koje predstavljaju uspješan završetak drugog ciklusa (60-120 ECTS bodova) dodjeljuju se studentima koji:

- pokažu sistematično razumijevanje i savladavanje znanja u svom području studija/disciplini, koje se temelji na, odnosno proširuje i/ili nadograđuje ono što se obično povezuje sa nivoom dodiplomskog studija, i što predstavlja osnov ili mogućnost za originalnost pri razvoju i/ili primjeni ideja, obično u kontekstu istraživačkog rada;
- mogu primijeniti svoje znanje i razumijevanje, kao i sposobnosti rješavanja problema, na nove i nepoznate sredine unutar šireg (ili interdisciplinarnog) konteksta u vezi sa njihovim područjem studija;
- primjenjuju konceptualno i apstraktno razmišljanje, uz visok nivo sposobnosti i kreativnosti, čime se omogućava:
 - kritička ocjena trenutnog istraživačkog i akademskog rada na najvišem nivou u datoj disciplini,
 - ocjena različitih metodologija, formiranje kritičkog mišljenja i ponuda alternativnih rješenja,
- imaju sposobnost da integiraju znanje i bave se složenim problemima, te da formuliraju sudove na osnovu nepotpunih ili ograničenih informacija, ali uz razmišljanje o socijalnim i etičkim odgovornostima vezanim za primjenu njihovog znanja ili sudova;
- mogu prenositi svoje zaključke, znanje i razmišljanje na kojima se oni temelje, uz korištenje odgovarajućeg/odgovarajućih jezika, auditoriju koji nije specijalizovan i koje je specijalizovan, jasno i nedvosmisleno;
- su u stanju da svoje znanje podignu na viši nivo, prodube razumijevanje svog područja studija ili discipline, i kontinuirano razvijaju sopstvene vještine, kroz samostalno učenje i razvoj;
- imaju vještine učenja koje im omogućavaju da nastavu studij na način koji će uglavnom biti samousmjeren i autonoman;
- stekli su interpersonalne vještine i vještine timskog rada, primjerene različitim kontekstima učenja i zaposlenja, te pokazuju sposobnost vođenja i/ili pokretanja inicijative i daju doprinos promjeni i razvoju.

Kvalifikacije koje predstavljaju uspješan završetak trećeg ciklusa dodjeljuju se studentima koji:
(Slijede "Dablinski deskriptori" trećeg ciklusa o kojima se treba diskutovati i elaborirati ih. Mogu se mijenjati na osnovu trenutnog «bolonjskog» rada u ovom području.)

- pokazu sistematično razumijevanje područja studija i vladanje vještinama i metodama istraživačkog rada u vezi sa zadatim područjem;
- pokazu sposobnost da definišu studijski projekat istraživanja, a zatim provedu istraživanje u skladu sa metodologijom date nauke;
- originalnim istraživanjem daju vlastiti naučni doprinos koji proširuje granice spoznaje u datoj oblasti;
- su sposobni za kritičku analizu, vrednovanje i sintezu novih i složenih ideja;
- mogu u vezi sa svojim područjem stručnog i naučnog znanja komunicirati sa kolegama, širom naučnom zajednicom i društvom;
- ce nastaviti naučna istraživanja i razvoj te biti pokretaci i nosioci napretka u društvu zasnovanom na znanju, doprinoseći stalno razvoju novih tehnika, ideja ili pristupa.

Okvir visokoškolskih kvalifikacija BiH

Priznanje

Predstavnici ministarstava, univerziteta i studenata BiH navedeni ispod su bili aktivno uključeni u izradu Okvira visokoškolskih kvalifikacija BiH. Zajednički projekat Evropske komisije i Vijeća Evrope duguje svoju zahvalnost njihovom profesionalnom zalaganju i ličnoj posvećenosti, kao i stručnosti i vođenju koje su pružili eksperti Vijeća Evrope, gospođa Eva GOENCZI i gospodin Stephen ADAM.

Ministarstvo civilnih poslova BiH
Dragana DILBER, Esmā HADŽAGIĆ, Miljan POPIĆ

Ministarstvo obrazovanja Federacije BiH
Džemko RUŽDIĆ

Ministarstvo prosvjete Republike Srpske
Dragana LUKIĆ-DOMUZ, Jugoslav TEPIĆ

Univerzitet u Banja Luci
Dragan PARTALO

Univerzitet u Bihaću
Ifet ŠIŠIĆ, Nevzet VELADZIC,

Univerzitet u Istočnom Sarajevu
Ranko ANTUNOVIĆ, Marijana ČOSOVIĆ, Zoran LJUBOJE, Nenad MARKOVIĆ

Sveučilište u Mostaru
Ružica BURIĆ, Marinko JURILJ

Univerzitet «Džemal Bijedić» u Mostaru
Dragi TIRO, Edina ŠPAGO-ČUMURIJA

Univerzitet u Sarajevu
Izet BIJELONJA, Belma DIZDAREVIĆ, Renata JAŽIĆ-KARIĆ, Nina ŠOBER

Univerzitet u Tuzli
Jasmina BERBIĆ, Meliha BIJEDIĆ, Amela TESKEREDŽIĆ

Univerzitet u Zenici
Hasan AVDUŠINOVIĆ, Muris BAJRAMOVIĆ, Almelina KRAJIŠNIK, Damir KUKIĆ

Predstavnici studenata
Mirhad GREBOVIĆ (Univerzitet «Džemal Bijedić» u Mostaru), Elvir HELJIĆ (Univerzitet «Džemal Bijedić» u Mostaru), Ivica JOZIĆ (Sveučilište u Mostaru), Sead KADRIĆ (Univerzitet u Tuzli), Paula PRANJIĆ (Sveučilište u Mostaru)

Partneri iz društva
Haris HUSKIĆ, Zavod za zapošljavanje za istraživanje tržišta rada i zapošljavanje Federacije BiH,
Goran SAVANOVIĆ, Sindikat za turizam i ugostiteljstvo Republike Srpske

Prilog B

Okvir kvalifikacija za Evropsko područje visokog obrazovanja²⁵

²⁵ Usvojen na Konferenciji ministara odgovornih za visoko obrazovanje u zemljama učesnicama *bolonjskog* procesa, održanoj u Bergenu 2005. godine.

Okvir kvalifikacija za Evropsko područje visokog obrazovanja

Bergenska konferencija evropskih ministara odgovornih za visoko obrazovanje, 19–20. maja 2005. godine, usvojila je krovni okvir za kvalifikacije u Evropskom području visokog obrazovanja, koji uključuje tri ciklusa (uključujući, unutar konteksta država, mogućnost za međukvalifikacije), generičke opise za svaki ciklus zasnovan na ishodima učenja i kompetencijama, i raspon bodova u prvom i drugom ciklusu. Ministri su se obavezali da će razraditi državne okvire za kvalifikacije kompatibilne sa krovnim okvirom za kvalifikacije u Evropskom području visokog obrazovanja do 2010. godine, i da počnu raditi na istima do 2007. godine.

	Ishodi	ECTS bodovi
Kvalifikacije prvog ciklusa	<p>Kvalifikacije koje označavaju završetak prvog ciklusa se dodjeljuju studentima koji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • su pokazali znanje i razumijevanje u polju studija, koje se nadograđuje na opšte srednje obrazovanje, i obično je na nivou koji, mada uz korištenje naprednih udžbenika, uključuje neke aspekte koji se studentu daju putem primarnog znanja njihovog polja studija; • mogu svoje znanje i razumijevanje primijeniti na način koji pokazuje profesionalan pristup njihovom radu ili struci, i posjeduju sposobnosti koje se obično demonstriraju putem stvaranja i održavanja argumentacije i rješavanja problema unutar datog polja studija; • imaju sposobnost da prikupljaju i tumače relevantne podatke (obično unutar svog polja studija) da daju sud koji uključuje mišljenje o relevantnim društvenim, naučnim ili etičkim pitanjima; • mogu prenositi informacije, ideje, probleme i rješenja i stručnoj i nestručnoj publici; • su razvili one sposobnosti u učenju koje su neophodne za nastavak studija sa većim stepenom samostalnosti. 	<p>Obično podrazumijeva 180 – 240 ECTS bodova</p>
Kvalifikacije drugog ciklusa	<p>Kvalifikacije koje označavaju završetak drugog ciklusa se dodjeljuju studentima koji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • su pokazali znanje i razumijevanje koje se zasniva i nadopunjuje i/ili proširuje ono što je obično vezano za prvi stepen, i koji predstavlja osnovu ili priliku za originalnost u razvijanju i/ili primjeni ideja, često unutar konteksta istraživanja; • mogu svoje znanje i razumijevanje, i sposobnosti primijeniti u rješavanju problema u novim ili nepoznatim okruženjima unutar širih (ili 	<p>Obično podrazumijeva 90 – 120 ECTS bodova, uz minimum od 60 bodova na nivou drugog ciklusa</p>

	<p>multidisciplinarnih) konteksta vezanih za njihovo područje studija;</p> <ul style="list-style-type: none"> ● imaju sposobnost da integriraju znanje i nose se sa složenošću istog, formuliraju mišljenja sa nekompletnim ili ograničenim informacijama, ali uz uključivanje osvrta na društvene i etičke odgovornosti povezane sa primjenom njihovog znanja i mišljenja; ● mogu svoje zaključke, i znanje i argumente koji podupiru iste, jasno i nedvosmisleno prenositi i stručnoj i nestručnoj publici; ● imaju sposobnosti učenja koje im omogućavaju da nastave studij na način koji velikim dijelom može biti sa sopstvenim usmjeravanjem i samostalan. 	
Kvalifikacije trećeg ciklusa	<p>Kvalifikacije koje označavaju završetak trećeg ciklusa se dodjeljuju studentima koji:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● su pokazali sistematično razumijevanje polja studija i ovladali sposobnostima i metodama istraživanja vezanim za to područje; ● su pokazali sposobnost da shvate, naprave, provedu i prilagode značajan proces istraživanja sa naučnim integritetom; ● su dali doprinos putem originalnog istraživanja koje pomiče granice znanja, kroz izradu određenog rada, čiji dijelovi zaslužuju objavljivanje u publikacijama sa državnim ili internacionalnom recenzijom; ● su sposobni za kritičku analizu, procjenu i sintezu novih i složenih ideja; ● mogu komunicirati sa svojim kolegama iz struke, širom naučnom zajednicom i društvom u cjelini, o svojim područjima stručnosti; ● od kojih se može očekivati da su sposobni da promoviraju, unutar akademskog i profesionalnog konteksta, tehnološke, društvene i kulturne razvoje u društvu baziranom na znanju; 	Nije određeno

Prilog C

Deskriptori za definiranje nivoa u Evropskom okviru za kvalifikacije²⁶

²⁶ Preuzeto iz Priloga II "Evropskog okvira za kvalifikacije za cjeloživotno učenje ()"; European Communities, 2008.

Deskriptori koji definiraju nivoe u Evropskom okviru za kvalifikacije (EQF)

Svaki od 8 nivoa definira se setom deskriptora, koji ukazuju na ishode učenja relevantne za kvalifikacije na tom nivou u bilo kojem sistemu kvalifikacija.

		Znanje
		U kontekstu EQF-a, znanje se opisuje kao teretsko i/ili praktično.
Nivo 1	Ishodi učenja relevantni za nivo 1 su	<ul style="list-style-type: none"> ▪ osnovno generalno znanje
Nivo 2	Ishodi učenja relevantni za nivo 2 su	<ul style="list-style-type: none"> ▪ osnovno činjenično znanje u polju rada ili studija
Nivo 3	Ishodi učenja relevantni za nivo 3 su	<ul style="list-style-type: none"> ▪ znanje o činjenicama, principima, procesima i generalnim konceptima, u datom polju rada ili studija
Nivo 4	Ishodi učenja relevantni za nivo 4 su	<ul style="list-style-type: none"> ▪ činjenično ili teoretsko znanje u širem kontekstu, unutar datog polju rada ili studija
Nivo 5	Ishodi učenja relevantni za nivo 5 su	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sveobuhvatno, specijalizirano, činjenično i teoretsko znanje unutar ▪ određenog polja rada ili studija, te svijest o granicama tog ▪ znanja
Nivo 6	Ishodi učenja relevantni za nivo 6 su	<ul style="list-style-type: none"> ▪ napredno znanje u polju rada ili studija, uz kritičko ▪ razumijevanje teorija i principa
Nivo 7	Ishodi učenja relevantni za nivo 7 su	<ul style="list-style-type: none"> ▪ visoko specijalizirano znanje, od kojeg je jedan dio na samom vrhu ▪ znanja u datom polju rada ili studija, kao osnov za originalno promišljanje ▪ i/ili istraživački rad ▪ kritička svijest o pitanjima vezanim za znanje u datom polju i u smislu veze ▪ između različitih polja
Nivo 8	Ishodi učenja relevantni za nivo 8 su	<ul style="list-style-type: none"> ▪ znanje na najnaprednijem nivou u datom polju rada ili studija ▪ i na nivou veze između različitih polja

Vještine	Kompetencija
U kontekstu EQF-a, vještine se opisuju kao kognitivne (koje uključuju korištenje logičkog, intuitivnog i kreativnog razmišljanja) i praktične (koje uključuju manuelnu spretnost i korištenje metoda, materijala, alata i instrumenata).	U kontekstu EQF-a, kompetencija se opisuje u smislu odgovornosti i autonomije.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ osnovne vještine potrebne za obavljanje jednostavnih zadataka 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rad ili studij pod direktnim nadzorom u strukturiranom kontekstu
<ul style="list-style-type: none"> ▪ osnovne kognitivne i praktične vještine potrebne za korištenje relevantnih informacija, u cilju obavljanja zadataka i rješavanje rutinskih problema, korištenjem jednostavnih pravila i alata 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rad ili studij pod nadzorom uz određeni autoritet
<ul style="list-style-type: none"> ▪ spektar kognitivnih i praktičnih vještina potrebnih za ostvarivanje zadataka i rješavanje problema odabirom i primjenom osnovnih metoda, alata, materijala i informacija 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ preuzimanje odgovornosti za ostvarivanje zadataka u radu ili studiju ▪ prilagođavanje sopstvenog ponašanja okolnostima pri rješavanju problema
<ul style="list-style-type: none"> ▪ spektar kognitivnih i praktičnih vještina potrebnih za stvaranje rješenja za specifične probleme u datom polju rada ili studija 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ upražnjavanje samorukovođenja unutar smjernica konteksta rada ili studija, koje su obično predvidive, ali podležu promjenama ▪ nadzor nad rutinskim radom drugih, uz preuzimanje određene odgovornosti za ocjenu i unapređenje radnih ili studijskih aktivnosti
<ul style="list-style-type: none"> ▪ sveobuhvatan spektar kognitivnih i praktičnih vještina potrebnih za izradu kreativnih rješenja za apstraktne probleme 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ upražnjavanje rukovođenja i nadzora u kontekstu radnih ili studijskih aktivnosti, kad postoji nepredvidiva promjena ▪ analiza i unapređenje sopstvenog učinka i učinka drugih
<ul style="list-style-type: none"> ▪ napredne vještine, koje pokazuju majstorstvo i inovaciju, potrebne za rješavanje složenih i nepredvidivih problema u specijaliziranom polju rada ili studija 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rukovođenje složenim tehničkim i profesionalnim aktivnostima ili projektima, uz preuzimanje odgovornosti za donošenje odluka u nepredvidivom radnom ili studijskom kontekstu ▪ preuzimanje odgovornosti za rukovođenje profesionalnim razvojem ▪ pojedinaca ili grupa
<ul style="list-style-type: none"> ▪ specijalizirane vještine rješavanja problema, potrebne u istraživačkom i/ili inovativnom radu, sa ciljem izgradnje novih znanja i procedura, te integracije znanja iz različitih polja 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rukovođenje i preobličavanje radnog ili studijskog konteksta, koji je složen, nepredvidiv i traži nove strateške pristupe ▪ preuzimanje odgovornosti za doprinos profesionalnim znanjima i praksi i/ili za reviziju strateškog učinka timova
<ul style="list-style-type: none"> ▪ najnaprednije i najspecijaliziranije vještine i tehnike, uključujući sintezu i evaluaciju, potrebne za rješavanje kritičkih problema u istraživačkom i/ili inovativnom radu, te 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ pokazati značajan autoritet, inovativnost, autonomiju, akademski i profesionalni integritet i kontinuiranu predanost razvoju novih ideja ili procesa na najnaprednijem

za širenje i redefiniranje postojećeg znanja ili profesionalne prakse	nivou radnog ili studijskog konteksta, uključujući istraživački rad
---	---

Kompatibilnost sa Okvirom za kvalifikacije u Evropskom području visokog obrazovanja

Okvir za kvalifikacije u Evropskom području visokog obrazovanja daje deskriptore ciklusâ. Svaki deskriptor ciklusa nudi generičku izjavu o tipičnim očekivanim uspjesima i sposobnostima vezanim za kvalifikaciju koja predstavlja završetak tog ciklusa.

- * Deskriptor za kratki visokoškolski ciklus (unutar ili u vezi sa prvim ciklusom), koji je izradila Zajednička inicijativa za kvalitet, kao dio *bolonjskog* procesa, a koji odgovara ishodima učenja za EQF nivo 5.
- ** Deskriptor za prvi ciklus u Okviru za kvalifikacije u Evropskom prostoru visokog obrazovanja, koji su usvojili ministri zaduženi za visoko obrazovanje, na sastanku u Bergenu u maju 2005. godine, u okviru *bolonjskog* procesa, a koji odgovara ishodima učenja za EQF nivo 6.
- *** Deskriptor za drugi ciklus u Okviru za kvalifikacije u Evropskom prostoru visokog obrazovanja, koji su usvojili ministri zaduženi za visoko obrazovanje, na sastanku u Bergenu u maju 2005. godine, u okviru *bolonjskog* procesa, a koji odgovara ishodima učenja EQF nivo 7.
- **** Deskriptor za treći ciklus u Okviru za kvalifikacije u Evropskom prostoru visokog obrazovanja, koji su usvojili ministri zaduženi za visoko obrazovanje, na sastanku u Bergenu u maju 2005. godine, u okviru *bolonjskog* procesa, a koji odgovara ishodima učenja za EQF nivo 8.

Prilog D
Rječnik pojmova²⁷

²⁷ Preuzeto iz Vodiča za korisnike ECTS-a za 2009.; *European Communities, 2009* i Okvira za kvalifikacije u Evropskom području visokog obrazovanja.

Akumulacija

Proces prikupljanja bodova dodijeljenih za ostvarenje ishoda učenja obrazovnih komponenti ili drugih aktivnosti učenja.

Dodjela bodova

Proces dodjeljivanja određenog broja bodova kvalifikacijama/programima ili drugim obrazovnim komponentama.

Provjera znanja

Sveukupni raspon metoda (pismeni, usmeni i praktični testovi/ispiti, projekti i portfoliji) koji se koriste za ocjenu studentovog ostvarenja očekivanih ishoda učenja.

Kriteriji za provjeru znanja

Opis onog što se od studenta očekuje da uradi, da bi pokazao da su ishodi učenja ostvareni.

Davanje bodova

Čin davanja određenog broja bodova studentu, i to onog koji je dodijeljen određenoj komponenti ili kvalifikaciji. Davanje bodova potvrđuje da su ishodi učenja datog studenta provjereni, te da student zadovoljava zahtjeve date obrazovne komponente ili kvalifikacije.

Kompetencije

Dinamička kombinacija kognitivnih i metakognitivnih vještina, znanja i razumijevanja, interpersonalnih, intelektualnih i praktičnih vještina, etičkih vrijednosti i stavova. Izgradnja kompetencija je osnovni cilj svih obrazovnih programa. Kompetencije se razvijaju kroz sve nastavne jedinice, a provjeravaju se u različitim fazama programa. Neke kompetencije su predmetne (specifične za određena područja studija), a druge su generičke (zajedničke za svaki predmet). Razvijanje kompetencija obično se odvija integrirano i ciklično, kroz cijeli program.

Odobreno izuzeće

Odobreno izuzeće je termin koji neki državni konteksti koriste kad ispitni odbor studenta izuzme iz provere znanja u komponenti u kojoj je pao (ili skoro da nije zadovoljio), ako su sve druge komponente položene sa dovoljno visokim ocjenama

Nastavni sati

Sati (obično period od 45 do 60 minuta) koje studenti provode u aktivnostima pod vodstvom nastavnog kadra.

Bod (ECTS)

Kvantificirano sredstvo izražavanja obima učenja, na osnovu opterećenja koje je studentu potrebno da ostvari očekivane ishode učenja na određenom nivou.

Ciklus

Sve kvalifikacije u Evropskom području visokog obrazovanja podijeljene su u tri ciklusa. Jedan od ciljeva naznačenih 1999. godine u Bolonjskoj deklaraciji je "usvajanje sistema

zasnovanog na dva osnovna ciklusa, dodiplomskom i postdiplomskom". Doktoralni studij je 2003. godine priključen bolonjskoj strukturi i nazvan trećim ciklusom.

Deskriptori ciklusa (nivoa)

Generičke izjave o široko postavljenim očekivanim ishodima svakog od tri ciklusa. Dobar primjer generalnih deskriptora ciklusa (nivoa) su tzv. "Dablinski deskriptori", koji su poslužili kao jedan od temelja (uz ECTS) za Okvir kvalifikacija u Evropskom području visokog obrazovanja.

Obrazovna komponenta

Samostalno i formalno strukturirano iskustvo učenja (kao što su nastavna jedinica, modul, seminar, smještaj na praksu).

Evropa/evropski

Evropa/evropski odnosi se na one zemlje koje su potpisale Bolonjsku deklaraciju, dok se "državni" koristi za opisivanje konteksta unutar svake od tih zemalja ili svakog od obrazovnih sistema.

Formalno učenje

Učenje koje obično nudi obrazovna ustanova ili ustanova za obuku, strukturirano (u smislu ishoda učenja, vremena učenja ili podrške u učenju), te koje vodi uvjerenju o završetku. Formalno učenje je iz ugla studenta učenje s namjerom.

Okvir kvalifikacija u Evropskom području visokog obrazovanja

Sveobuhvatni okvir koji odnos između evropskih državnih visokoškolskih okvira kvalifikacija i samih kvalifikacija koje sadrže čini transparentnim. To je mehanizam komunikacije između državnih okvira.

Informalno učenje

Učenje koje proizilazi iz svakodnevnih životnih aktivnosti vezanih za rad, porodicu ili rekreaciju. Takvo učenje nije strukturirano (u smislu ishoda učenja, vremena učenja ili podrške u učenju) i obično ne vodi do bilo kakvog uvjerenja o završetku. Informalno učenje može biti s namjerom, ali uglavnom je bez namjere (tj. "slučajno" ili nasumično).

Student / onaj koji uči

Pojedinac u procesu učenja (bilo formalnom, neformalnom ili informalnom).

Usmjeren ka studentu (pristup ili sistem)

Pristup ili sistem koji podržava uobličavanje programa učenja koji su usmjereni na uspjeh studenta / onog koji uči, koji odgovaraju na različite prioritete samog studenta / onog koji uči, te koji su u skladu sa razumnim opterećenjem (tj. opterećenjem koje je ostvareno u planiranom trajanju programa). U obzir uzima i veće učešće studenta / onog koji uči u izbor sadržaja, način rada, brzinu i mjesto učenja.

Ishodi učenja

Izjave o onome što se od studenta očekuje da zna, razumije i bude u stanju da uradi nakon uspješnog završetka procesa učenja.

Deskriptor nivoa

Generalne izjave o tipičnom uspjehu koji ostvari student koji je stekao kvalifikaciju na određenom nivou unutar okvira kvalifikacija.

Nivoi

Predstavljaju seriju koraka u slijedu (tj. razvojni kontinuum), iskazanu u smislu raspona generičkih ishoda, u odnosu na koje se mogu pozicionirati sve tipične kvalifikacije.

Modul

Nastavna jedinica u sistemu u kojem svaka nastavna jedinica nosi isti ili višestruki broj bodova.

Neformalno učenje

Učenje koje ne nudi obrazovna ustanova ili ustanova za obuku i koje obično ne vodi do uvjerenja o završetku. S druge strane, ovakvo učenje jeste strukturirano (u smislu ishoda učenja, vremena učenja ili podrške u učenju). Neformalno učenje je iz ugla studenta učenje s namjerom.

Državni okvir za kvalifikacije (visoko obrazovanje)

Jedinstveni opis, na nivou države ili na nivou obrazovnog sistema, koji je razumljiv na međunarodnom nivou, te kroz koji se sve kvalifikacije i drugi uspjesi u učenju u visokom obrazovanju mogu opisati i jedni s drugima koherentno povezati, i koji opisuje odnos između visokoškolskih kvalifikacija.

Profil

Bilo specifično (predmetno) polje (ili polja) izučavanja u nekoj kvalifikaciji, ili širi spoj setova kvalifikacija ili programa iz različitih polja, kojii imaju zajednički naglasak ili svrhu (npr. primijenjeno stručno obrazovanje naspram više teoretskog akademskog studija).

Program (obrazovni)

Set obrazovnih komponenti, zasnovan na ishodima učenja koji se priznaju za dodjelu određene kvalifikacije.

Progresija

Proces koji studentu omogućava prelazak iz jedne faze kvalifikacija u drugu, te daje pristup obrazovnim programima koji su školovanje za kvalifikaciju na višem nivou od one koju student već ima.

Pravila progresije

Set pravila koja definiraju uslove za progresiju studenta unutar kvalifikacija i ka drugim kvalifikacijama.

Kvalifikacija

Svaki stepen, diploma ili drugo uvjerenje koje izdaje nadležno tijelo, a koje potvrđuje uspješan završetak priznatog studijskog programa.

Kvalifikacije (visoko obrazovanje)

Svaki stepen, diploma ili drugo uvjerenje koje izdaje nadležno tijelo, a koje potvrđuje da su ostvareni određeni ishodi učenja, obično nakon uspješnog završetka priznatog visokoškolskog studijskog programa.

Deskriptori kvalifikacija

To su generičke izjave o ishodima studija. Deskriptori kvalifikacija daju jasne referentne tačke, koje opisuju ključne ishode određene kvalifikacije, obično se pozivajući na državne nivoe.

Osiguranje kvaliteta

Proces ili set procesa usvojenih na državnom nivou i na nivou institucija, kojima se osigurava kvalitet obrazovnih programa i dodijeljenih kvalifikacija.

Priznavanje bodova

Proces kojim ustanova potvrđuje da ishodi učenja ostvareni i provjereni na nekoj drugoj ustanovi zadovoljavaju (bilo sve ili samo neke) zahtjeve određenog programa, njegove komponente ili kvalifikacije.

Priznavanje neformalnog i informalnog učenja

Proces kojim ustanova potvrđuje da ishodi učenja ostvareni i provjereni u drugom kontekstu (tj. kontekstu neformalnog ili formalnog učenja) zadovoljavaju (bilo sve ili samo neke) zahtjeve određenog programa, njegove komponente ili kvalifikacije.

Referentne tačke

Indikatori koji nisu apsolutno obavezujući, ali koji podržavaju iskazivanje kvalifikacija, ishoda učenja i/ili drugih srodnih koncepata.

Student

Onaj koji uči i koji je upisan na formalni obrazovni program.

Transfer

Proces kojim se bodovi dodijeljeni u jednom kontekstu priznaju u drugom kontekstu, i svrhu sticanja kvalifikacija.

Opterećenje

Naznaka vremena koje je studentu obično potrebno za obavljanje svih aktivnosti učenja (kao što su predavanja, seminari, projekti, praktičan rad, samostalno učenje i ispiti), a koje je neophodno za ostvarenje određenih ishoda učenja.